

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО ОПИСУ ЛЕКСИКИ В МОВОЗНАВСТВІ

Тетяна Марченко (Суми, Україна)

tetiana_march@ukr.net

Оскільки основним у слові, тим, що визначає його суть і місце у загальній системі мови, є значення, то всі його елементи повинні передавати певне значення, тобто слово – це, насамперед, семантичний центр. В основі системності лексики лежать внутрішні, семантичні зв'язки слів, а сама лексична *система мови* є семантичною і виступає об'єктом дослідження лексикології та семасіології як система взаємозв'язаних, переплетених класів слів різних за обсягом та показниками. Цим зумовлюється особливий характер лексичної системи, її своєрідність і складність. Значення у мові утворюють внутрішні зв'язані ряди, основою яких є спільний елемент чи ознака і співвіднесеність цих рядів. Ці ряди, в свою чергу, за тим же принципом виступають членами рядів вищого рівня.

Значний обсяг і різноманітність словникового складу, його відкритість, динамізм, складність внутрішньої організації, зумовлена особливостями компонентів, давали певні підстави для сумнівів у правомірності системного тлумачення лексики і навіть повного його заперечення.

Скептицизм у тлумаченні питання про можливість представлення всієї лексики як єдиної системи пояснюється численністю лексичних угруповань, їх складним переплетінням між собою, «розмитістю» внутрішніх меж. А будь-яка система, як відомо, існує за наявності між складовими частинами певних відношень, що зв'язують ці частини в єдине ціле. Аргументом, що заперечує системність лексики, висувуються такі факти, як довільність виділення тих чи інших тематичних груп, полів, об'єднань слів, нечіткість їх складу і меж, розходження у характеристиці однієї і тієї ж групи слів різними дослідниками. Фактично всі ці особливості опису лексики зумовлені будовою самої лексичної системи та її складових компонентів (підсистем). Однак, по-перше, більшість

лексичних підсистем має відкритий характер: одні елементи виходять із неї, інші - поповнюють її. Цей процес відбувається постійно, і тому межі підсистем дифузні, нестійкі. По-друге, крім основних, ядерних лексем підсистеми, в ній завжди є значна периферія, на якій перебувають лексеми з інших лексико-семантичних груп (вони тільки за окремими семами входять до складу вихідної групи). Це створює нестійкість кожної підсистеми, але саме ця нестійкість є основою для зв'язку підсистем (лексико-семантичних груп) у єдину систему в цілому. Переважна більшість вчених все ж таки визнає системний характер лексичного складу мови, вказуючи на необхідність вивчення лексики в системних зв'язках та відношеннях, незважаючи на всі складності, зумовлені специфікою об'єкта дослідження. «Значення слова визначається перш за все його відношенням до інших слів, тобто його місцем в лексичній системі», хоч «лексичні системи набагато складніші і ширші, ніж системи морфологічні, так що лінгвістам навряд чи вдасться коли-небудь представити їх з такою ж ясністю і точністю» [1, 2].

На сучасному етапі ідею системності лексики можна вважати загальноприйнятою (О. Ахманова, В. Виноградов, В. Гак, В. Горпинич, А. Д'яков, Я. Закревська, Т. Кияк, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Л. Москаленко, В. Русанівський, Л. Симоненко, О. Тараненко, Г. Уфимцева, Ф. Філін, Л. Щерба та ін.).

Специфіка лексики як системи виявляється в її відкритості, і це ніяк не порушує сам принцип системності, тому що кожне слово, входячи до лексичної системи мови, набуває всіх системних ознак, а якщо мова визнається системою, то послідовно із цього випливає визнання лексики як системи, бо неможливо уявити собі систему, одні елементи якої були б системними, а інші - асистемними. Головним аргументом підтвердження цієї думки можна вважати той факт, що у сфері лексики чітко визначаються всі ті види відношень і зв'язків, які є основними для мовної системи в цілому, а саме: 1) відношення «засоби-функції» (одиниці нижчого рівня виступають засобом оформлення одиниць вищого рівня, а в одиницях вищого рівня будь-яка одиниця реалізує свої функції,

виступаючи як складова частина); 2) відношення маніфестації (зв'язують форму слова - лексему з його значенням – семемою); 3) парадигматичні відношення, в основі яких лежить формальна чи семантична схожість слів і які виявляються у наявності у межах словникового складу різноманітних груп слів; 4) синтагматичні відношення, які проявляються у закономірності сполучуваності слів у лінійному ряду; 5) відношення репрезентації (варіантності). Аналізові цих зв'язків та відношень присвячені численні роботи лінгвістів, у результаті чого на сучасному етапі сформувались основні поняття і терміни, які розкривають науковий погляд на лексику як систему, визначились принципи, склались різні методики дослідження елементів цієї системи. Подальше вивчення лексики як системи потребує не тільки охоплення всіх частин (сфер) словника, а й поглиблення досліджень, що пов'язано, зокрема, з виявленням для окремих елементів системи вищезгаданих зв'язків та відношень.

Одним з найактуальніших завдань сучасної лексикології є вивчення системних відношень в лексиці. Системність лексики виявляється перш за все в існуванні *лексико-семантичних груп* (ЛСГ), характерною ознакою яких, крім приналежності до однієї частини мови, є наявність спільних семантичних і, як наслідок, граматичних ознак. Сучасний етап розвитку української лексикології характерний, з одного боку, плідним розвитком загальної теорії семантичного аналізу лексики, а з іншого – продовженням роботи з опису конкретних лексико-семантичних груп слів. Сьогодні в українській мові залишається багато таких груп лексики, які ще недостатньо досліджені. Між тим, максимально повний опис ЛСГ слів має велике значення не тільки для семасіології, але й для теорії та практики лексикографії, лінгводидактики та деяких інших суто практичних потреб.

Список літератури

1. Виноградов В.В. (1967). *Проблеми літературних мов і закономірностей їх формування і розвитку*. Москва: Наука.
2. Горпинич В.О. (1998). *Українська словотвірна дериватологія*. Дніпропетровськ: Знання.